

ԹՈՒՌՆԵՐՈՒ ԳԱՂՂԻԱՅԻՈՅՆ

Գ Է Պ Ի Մ Ա Ս Ի Ս Ը Բ Ա Մ Ճ Ա Ն Ա Պ Ա Ր Հ Ո Ր Գ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

Հետաքրքրական ճանապարհորդութեանց մէջ անոնք աւելի ախորժելի են անշուշտ մեր ընթերցողաց որ Հայաստանի կլերաբերին, եւ անուանի Էւրոպացիներու գրուածք են: Սոցա մէջ հռչակաւոր է Թուռնրֆոռ Գաղղիացին որ 1700-ին ճանապարհորդութիւն ըրաւ Հայաստան, եւ գեղեցիկ ու բաւական ճիշդ կերպով նկարագրեց իւր քաւած ու տեսած տեղերը: — Մասիսու սարին վրայ ելնելը այսպէս կ'աւտմէ.

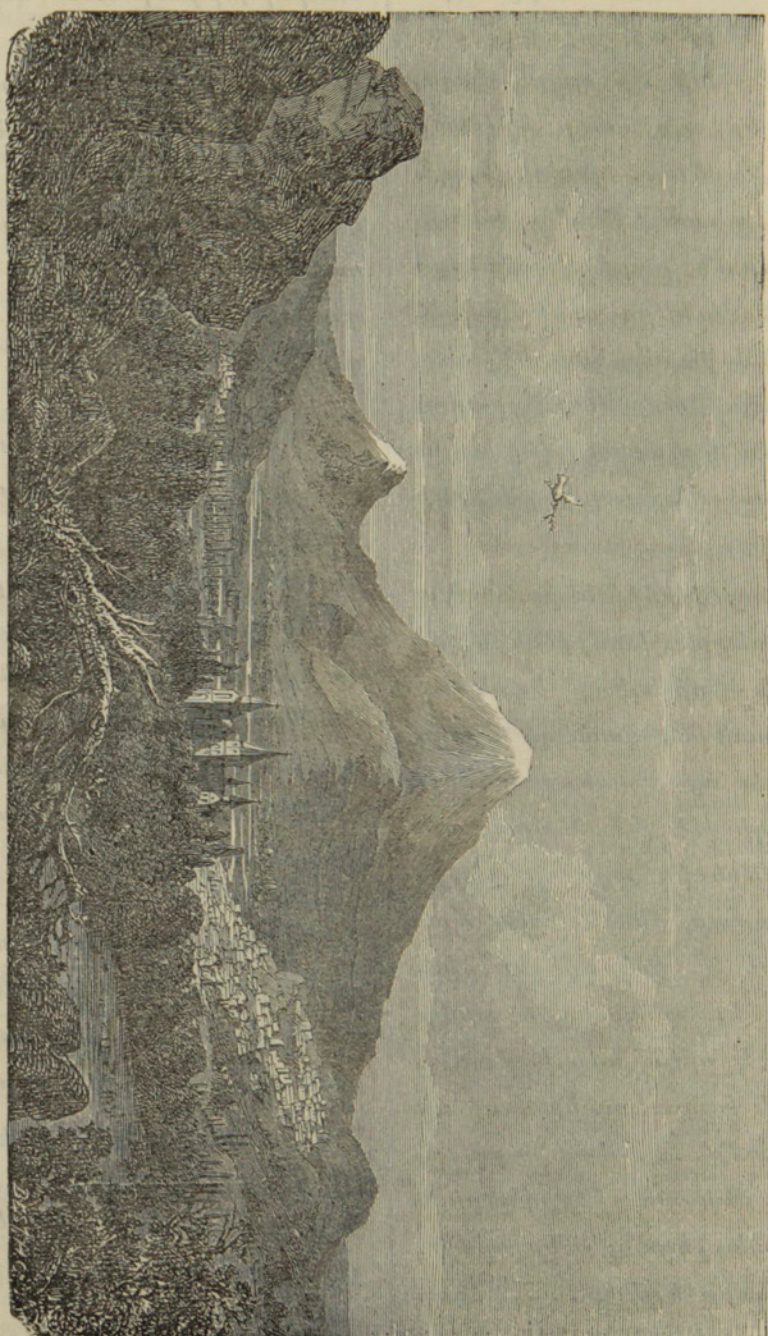
«Կէսօրէն գրեթէ երկու ժամ վերջը սկսանք Այրարատ լեռան վրայ ելնել, բայց ոչ առանց գոլարութեան եւ նեղութեան: Ոտքիդ տակը շարժուն կամ սահուն աւաղ է. անոր վրայէն հարկ է վեր ելնել, եւ միայն տեղ տեղ թուփեր ու փշեր կան: Այս լեռը որ երեք-եկեղեցեաց (այսինքն էջմիածնայ) հարաւային ու արեւելա-հարաւային կողմերուն մէջտեղը կ'ընկնի, աշխարհիս երեսը երեւցած ամենատիւր եւ անախորժ տեսարաններէն մէկն է: Ոչ ծառ կայ վրան եւ ոչ ծառիկ. իսկ Հայ կամ Փռանկ կրօնաւորաց վանք՝ ամենեւին:

«Պարոն Սթրույիս, որ մեզնէ առաջ այս ճանապարհորդութիւնը ըրած է, եւ ամէն տեսածները գիր անցուցած, լաւ կ'ընէր թէ իմացընէր մեզի թէ ո՞ր են արդեօք իւր տեսած ճգնաւորները. վասն զի տեղացիք կ'ըսեն թէ ոչ երբէք լսեր են այն լեռան վրայ հայ կամ կարմեղական կրօնաւորաց գտնուիլը. ամէն վանքերն ալ դաշտին մէջ են: Չեմ կարծեր թէ կարելի ալ լինէր ուրիշ տեղ վանք շինել, վասն զի Այրարատայ բոլոր գետինը կամ շարժուն է եւ կամ ձիւնով ծածկուած. մանաւանդ թէ կերելի որ այն լեռը քանի կերթայ կ'աւաղաւ: Մեծ

ու խորանդունդ փոս մը կայ՝ որ սարսափելի լի լիճ է, եւ կնայի դէպի Ակոռի գեղը՝ ուսկից որ մեք ճանապարհ ելած էինք. անդունդին վերի կողմէն անդադար տպառած քարեր կ'փրթին ու սոսկալի շառագմամբ դէպի վար կ'զլորին. եւ այն քարերը սեւագոյն ու սաստիկ կարծր են: Միայն լեռան ստորոտը եւ մէջտեղուանքը կենդանիներ կը գտնուին. վարի կողմերը տեսնուողներն են աղքատ հովիւներ ու խեղճ ոչխարներ, որոց մէջ տեղ տեղ կաքաւներ ալ կերելին. իսկ մէջտեղուանքը վագրեր ու ագռաւներ կը գտնուին: Լեռան մնացած մասը, կամ լաւ եւս ըսեմք՝ վերի կէսը ձիւնով ծածկուած է՝ նոյայ տապանին անոր վրայ նստած ժամանակէն իվեր. եւ այն ձիւները գրեթէ վեց ամիս թանձր ամպերու տակ ծածկուած կ'մնան: Այս լեռան ամենէն աւելի անախորժ յատկութիւնը այս է որ հաւած ձիւները անթիւ անհամար անմատչելի աղբիւրներով անդունդին մէջ կ'վազեն, եւ այնպէս աղտոտ ու պղտոր են՝ ինչպէս որ պղտոր կլինին սաստիկ անձրեւներէ ետքը վաղած ուղիները: Բոլոր այն աղբիւրներէն գետակ մը կ'ձեւանայ որ կերթայ Ակոռիէն կանցնի, եւ ոչ երբէք կ'արգուի: Ամբողջ տարին այն տեղ լամուածը ցելս է. բայց այն ցելսը մեզի համար քան զամենայն ազնիւ գինի համեղ էր, վասն զի միշտ սառուցի պէս պաղ է ու ամենեւին ցելսի համ չունի:

«Թէպէտեւ շատ կ'արմանայինք այն սոսկալի միայնութեան վրայ, բայց անդադար կ'ինտուէինք մեր լսած վանքերը, եւ կ'հարցընէինք թէ արդեօք այրերու մէջ քաշուած կրօնաւորներ կան թէ ոչ: Տեղացիք գիտնալով որ տապանը հոն նստած է, եւ ամե-

ՏԵՍԱԴԱՆ ԱՂԱՍԵՍԻ ԽՈՍԻՐԻ ԽՈՍԻՐԻՆԵՐԻ

նայն Հայք մեծ համարում ունենալով այս լեռան վրայ, շատ մարդիկ կարծիք բրած են թէ լեռը ճգնաւորներով լեցուն է, եւ միայն Սթրուշիսը չէ այդ բանն ըսողը. սակայն մեզի ըսին հաստատ կերպով թէ միայն փոքրիկ վանք մը կայ պարապ՝ անդունդին ստորոտը շինուած, եւ ամէն տարի Ակոռիէն կրօնաւոր մը կերթայ շրջակայ տեղերուն ցորեններէն քանի մը պարկ ժողովելու: Պէտք եղաւ որ այն տեղը երթանք երկրորդ օրը ջուր խմելու. վասն զի այն ջուրն որ հետերնիս առած էին մեր առաջնորդները՝ հովիւներուն բարի խրատովը, հատցուցինք: Այն հովիւները ուրիշ տեղերու հովիւներէն աւելի ջերմեռանդ են. մանաւանդ թէ ամենայն Հայք եւս Այրարատը տեսածներուն պէս երկրպագութիւն կրնեն ու երեսնին խաչակնքելով աղօթքներ կըսեն:

«Այն օրը հովուաց խրճիթներուն մօտ զարկինք մեր վրանները. խրճիթներն ալ խեղճուկ հիւղեր են, որ պէտք եղած տները տեղէ տեղ կտանին. վասն զի միայն աղէկ օգերուն կրնան այն տեղերը կենալ: Նոքա իմացուցին մեզի թէ լեռան վրայ այն գետակէն իզատ ամենեւին աղբիւր չկայ, եւ ջուր խմելու համար մինչեւ այն պարապ վանքը երթալու է. իսկ մինչեւ ձիւնին քովը հասնելու եւ անդունդին տակը իջնալու համար՝ մէկ օրէն աւելի ժամանակ պէտք է. ուստի խրատ տուին մեզի որ աւելի առաջ չերթամք... Խորհուրդ ըրինք նոցա հետ ու մեր առաջնորդներուն հետ, այն գիշերը հանգչեցանք, եւ որոշեցինք որ մինչեւ ձիւները ելլեմք... Հրամայեցինք մեր երկու առաջնորդներուն որ երթան պարապ վանքը սպասեն մեր ձիւ-

րովը՝ անդունդին ստորոտը. գիտնալու է որ Ակոռիին մօտ ալ վանք մը կայ՝ որ նոյն պէս պարապ է, եւ այժմ ճանապարհորդաց հանգչելու տեղ է միայն»:

Այս ոճով կպատմէ Թուռնըֆոռ իւր ճանապարհորդութեան ուրիշ մանր պարագաներն ալ: Հարկաւոր գիտելիքն այս է որ վերջապէս մինչեւ ձիւնը հասեր է, բայց անկից անդին չէ կրցած անցնիլ. հարկ եղեր է որ դադրի, եւ ետ դառնալու համար կռնդկին վրայ պառկեր ու այնպէս սահեր է վերէն մինչեւ վար, եւ հասեր է դաշտին մէջի վանքը՝ բոլորովին յոգնած դադրած:

Թուռնըֆոռ Ակոռիին անունը կգրէ Ախուռ. բայց այդ փոքրիկ սխալը այնքան զարմանք չէ՝ որքան ըսելը թէ Մասիսու վրայ եղած երկու վանքերն ալ պարապ կամ երեսէ ձգուած են. որովհետեւ մեզ յայտնի է որ մինչեւ 1840 թուականը, այսինքն մինչեւ Մասիսու ետքի շարժն ու Ակոռիին տակն ու վրայ լինելը՝ Ս. Յակոբայ վանքը շէն էր, ու մէջը մէկ վարդապետ ու մէկ պահապան միշտ կար:

Յայտնի է ամենուն որ Մասիսու վերջի շարժէն ետքը քանի մը Եւրոպացիք գնացին ելան վրան, եւ ինչպէս որ իրենք կպատմեն՝ մինչեւ վերի գագաթը հասան. եւ սակայն տեղացիք, եւս եւ էջմիածնայ միաբանները, կհաստատեն թէ Մասիսու գագաթը ելնող մարդ մինչեւ ցայժմ ամենեւին չէ եղած:

Մեք այս խնդրոյն վրայ միտք ունիմք ուրիշ ատեն խօսելու:

